

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 143 2022

I distribution:

Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Marcus Axelsson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2023 och för recensioner 1 september 2023. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–42–1

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2023

författare, kommer med egna bud. I den meningen är de alltså inte unika. Tvärtom skriver de mer eller mindre aktivt in sig i en lång tradition av tidigare mer eller mindre orfiska författare, och det gör dem inte mindre intressanta utan mer. Hos Nelvin lyfter också Bojö fram arvet från Kafka och Sartre liksom hon visar på vad hon kallar dränningen av Carroll och Södergran. Här saknar jag motsvarande traditionslinje kopplad till Runefelts författarskap, med undantag för Rilke, poeternas poet, vars betydelse betonas (även om jag menar att det inte bör reduceras till seendets aktivitet som sådant utan också handlar om en influens från vad Rilke kallade ting-dikter och, återigen, Orfeusmytens betydelse). Den synestetiska tekniken har gamla anor och bruket av oxymoroner påminner om Francesco Petrarca, bara för att ta två exempel på fenomen som hade kunnat förankras i en litteraturhistorisk kontext.

Bojö övertygar mig inte riktigt om att det verkligen är vansinnet som Nelvin skildrar i *Tillflyktens hus* och i *Gattet*. Bojö menar att det först är i den andra delen av romanen som Nelvin misslyckas att skildra vansinnet, eftersom en reflekterande röst ges utrymme i denna. Jag menar att vansinnet inte heller skildras i den första delen. På ett ställe mimas där en fylla, men inget vansinne härmas. Tvärtom är subjektet också här närvarande, sammanhängande, reflekterande – visserligen naket och konkret men ändå adekvat. Däremot ger de kommenterande partierna om N i tredje person bränsle till en kritisk diskussion om vansinnet som sådant. Vansinnet som definition kan sägas diskuteras och kritiseras, men det skildras inte, som jag ser det.

I *Gattet* är diktjaget den vuxna vars minnen är så levande att det blir ett med sitt forna jag, den lilla flickan som är fokalisator, och i kraft av sin starka sensitivitet, lever hon i sin tur sig livligt in i den galna mostern Ästers föreställningsvärld. Här håller jag med Bojö om att det blir ett sätt att, med hjälp av den vuxnas levandegjorda minnen, tala "i stället för" den galna röst som inte själv kan uttrycka sig. Men eftersom vi aldrig lämnar det sensitiva barnets blick på världen, träder vi heller aldrig på riktigt in i någon galen föreställningsvärld. Tvärtom blir mostern Ästers perspektiv det rimliga, medan det är världen runtomkring henne som framstår som tokig. Återigen handlar det, menar jag, snarare om en kritik av vad galenskap anses vara och mindre om att skildra vansinnet som sådant.

Bojö övertygar mig inte heller om att dödste matiken hos Runefelt, som så starkt präglas av en

vägran att släppa taget om döda kroppar, en önskan att samla ihop de skingrade likdelarna för att bevara dem för alltid, främst handlar om sorg. Eller jo, det är klart det är en sorts sorg, men det är ingen enkel sorg utan en komplicerad, ambivalent och melankolisk sorg. Som jag ser det är denna sorg till sitt innersta väsen en stark melankoli, som fungerar så mycket mer effektivt som kreativ motor än en sorg som kan bearbetas, processas, smältas ner och sjunka undan. "Lamentatio" betyder också klagosång snarare än sorgesång, som Bojö översätter det med. När Bojö går i dialog med Papageorgiou, är jag böjd att hålla med honom om att Runefelt, genom att omfamna döden, ger plats åt den i det liv som får sista ordet. Bojö menar i stället att Runefelt lyckas ta sig över till dödens sida om gränsen, och skriva därifrån, från ett ingenting och ingenstans.

En och annan tryckfelsnissle har letat sig in i texten och på några ställen står det varken där det ska vara vare sig, och egna där det ska vara egen eller eget. Men det är randanmärkningar på saker som lätt kan åtgärdas.

I sina känsliga och lyhörda analyser av de litterära texterna uppnår Bojö vad hon har föresatt sig och besvarar därmed också sina forskningsfrågor. Som jag påpekat hade hon kunnat precisera sitt syfte och sina frågor från början samt städa och renodla något i sin teoretiska begreppsapparat för att öka tydligheten i argumenten. Jag är inte överens med henne om alla enskilda tolkningar, men det är ju som det ska vara. Bojö har bidragit med ny och angelägen forskning såväl om de båda författarskapen som i frågan om hur gränserfarenheter litterärt kan tänkas språkliggöras.

Anna Smedberg Bondesson

Ellen Frödin, *Sakernas sammanhang. Om ting, människor och materiella relationer hos Henry Parland, James Joyce och Virginia Woolf*. Ellerströms. Lund 2022.

Ellen Frödins avhandling *Sakernas sammanhang*, med undertiteln *Om ting, människor och materiella relationer hos Henry Parland, James Joyce och Virginia Woolf*, handlar om litterära texter, saker och ting, samt relationerna dem emellan. Och den ifrågasätter hur vi vanligen tänker, och har tänkt, om människan, hennes skapelser och alla de andra ting hon lever bland. I spåren av det senaste halvseklens filosofiska destabiliseringar av gränserna mellan

subjekt/objekt, natur/kultur, tanke/materia, vilka rubbat tron på människans centrala position i världen, analyserar Frödin hur ett antal modernistiska texter från 1920-talet redan arbetar med detta, med att, som hon formulerar det, ”ge utrymme åt ting och deras relationer samt att decentralisera människan” (18).

De tre litterära texter som avhandlingen undersöker är Henry Parlands diktsamling *Ideabrealisation*, utgiven 1929; kapitel 17, även kallat ”It-haca”, i James Joyces *Ulysses*, från 1922; samt romanen *Jacob's Room* av Virginia Woolf, också den från 1922. I dessa modernistiska texter speglas, menar Frödin, hur det i det begynnande 1900-talet uppstod ”en specifik historisk osäkerhet kring föremålets betydelse och värden” (12). Ordningen var inte längre given, sakernas sammanhang framträdde som oöverblickbart, och hos modernister som Parland, Joyce och Woolf öppnades nya möjligheter för relationerna mellan ting och människa. Samtidigt intensifierades, som vi vet, försöken att kontrollera tingen, vetenskapligt, industriellt, ekonomiskt, politiskt. Försök vars misslyckanden vi lever med idag.

Mot bakgrund av denna insikt presenteras avhandlingens syfte som att ”belysa det framhävande av ting och den decentralisering av människan” som de tre texternas särskilda litterära grepp åstadkommer, samt hur detta har en ”särskild relevans för dagens kritik av det antropocentriska tänkandet” (17). I och med det blir det också tydligt att Frödins ingång leder till en problematisering av hur äldre forskning om modernistiska texter läst tingen i dem som metaforiskt, metonymisk eller mytiskt gestaltande *mänskliga* sammanhang. Frödin menar istället, i samklang med en icke-antropocentrisk filosofisk tradition, att saker och deras sammanhang är självständiga, materiella, processuella och relationella, inte reducerbara till objekt för människan.

Den inom nämnda tanketradition uttalat viktigaste tänkaren för avhandlingen är Gilbert Simondon, vars huvudverk *L'individuation à la lumière des notions de forme et d'information* (*Individuationen i ljuset av begreppen form och information*), ursprungligen en avhandling framlagd 1958, utgör ett distinkt inlägg i den ontologiska diskussionen, ett inlägg vars inflytande blivit alltmer uppenbart under de senaste åren.

Med Simondons förståelse av hur allt, från kvantfysikens nivå till den mänskliga socialisationens, består av materialiteter som, kontinuerligt och relationellt, formar varandra till självorganise-

rande individer, frantas människan sin unika position. Hon blir inte längre den som genom sin vilja kan forma, ordna och kontrollera tingen. Tegelstenen och skulpturen blir istället till i ett individuerande samspel av krafter, material och möjligheter knutna till särskilda miljöer. Ett tings, även en tegelstens, tillblivelse som individualitet beror, enligt Simondon, av relationer som vi i vår vanliga antropocentriska hållning inte brukar ta hänsyn till. Och detta gäller även människan. Det finns skillnader, men ingen *substantiell* skillnad mellan en atomkärnas individuation och människans.

Materialitet är ett viktigt begrepp i avhandlingen, men Frödin understryker att Simondon inte är materialist. Han undviker substanstänkandet och de dualismer som det bär med sig för att även kunna ”göra reda för immaterialiteter såsom liv, kreativitet, tänkande och mening” (32). Man bör, menar hon, ”kunna frångå ett tänkande nergrävt i dualistiska oppositioner utan att för den skull radera ut alla skillnader” (39 f.). Om kritiken av en tidigare förståelse av modernismen är den första viktiga röda tråden i avhandlingen, så utgör således avvisandet av substanstänkande och dualismer den andra.

Den hållningen blir tydlig när de senaste decenniernas teoretiska strömningar med relevans för avhandlingen tas upp. När Frödin ser likheter mellan den egna positionen och poststrukturalismens, hävdar hon samtidigt att den senare stannar i det språkliga och det diskursiva. Nymaterialismen, vars företrädare ofta just tagit avstånd från poststrukturalismens så kallade *lingvisticism*, går dock, å sin sida, för långt åt andra hållet, enligt henne: ”Det handlar inte om att vända sig till det materiella istället för det språkliga, utan om att inskräpa att mening och materia alltid uppträder tillsammans och inte kan skiljas ut från varandra.” (36)

Jag kommer att återkomma till det, men det är värt att redan här påpeka att denna tydlighet, som tillhör avhandlingens förtjänster, också medför förenklingar när begrepp som poststrukturalism och nymaterialism tillåts sortera historien. När Jane Bennetts version av nymaterialism sägs upprepa den gamla dualismens centrering kring agens som ägande av vilja (39), eller den objektorienterade filosofin avisas som icke-relationell (37), är det också exempel på hur kritiken kunde vara mer utvecklad och nyansrik.

Klara avgränsningar har dock sitt värde, vilket blir tydligt i nästa del av teoriavsnittet, då Frödin listar tre viktiga sätt att under moderniteten för-

stå och ge mening åt sakers sammanhang. För det första, det symboliskt meningsfulla, vilket tidigare antogs spegla en gudomlig ordning, men under moderniteten kommer att ses som människans skapelse. För det andra, det ekonomiska, och här lyfter Frödin framförallt fram marxismens analys av ting som underkastade varuformens ordning. Och slutligen, det vardagliga mänskliga sammanhanget, det vari ting brukas och hör hemma. Heidegger är naturligtvis den tänkare Frödin främst hänvisar till vad gäller detta slags ordnande.

I enlighet med oviljan att grunda, substantialisera, ordna, avskilja, dela upp i dualismer och sätta människan i centrum, tillbakavisar dock Frödin tanken att tingens sammanhang helt skulle kunna omfattas utifrån något av dessa perspektiv. Den egna positionen beskrivs istället som mer i samklang med Foucaults tänkande om heterotopier, om att det finns platser som inte låter sig inordnas utan istället *öppnar* givna ordningar och kopplar samman på *nya* sätt.

Litteraturen utgör en sådan motplats, menar Frödin, och låter den tanken bli utgångspunkt för en fördjupad kritik av hur tingen i litteraturen oftast förstås som egentligen handlande om människan, symboliskt, metaforiskt eller metonymiskt. Det Frödin själv är intresserad av är nämligen hur tingen avsymboliseras och partikulariseras i de texter hon ägnar sig åt. Baudelaïres upplåtande av dikten för "krimskrams", Roland Barthes och Sara Danius analyser av tingens överflöd i 1800-talets realistiska romaner, Frödings och Rilkes bortvända ting, liksom Duchamps *objets trouvés*, utgör alla exempel på hur tingen bryts loss från de konventionella ordningarna genom konstnärliga tekniker som antingen partikulariserar dem, låter dem motstå mening, eller amplifierar dem, låter dem överflöda av mening – bortom människan.

Ett begrepp som epifani, upplevelsen av ett ting i form av estetisk transcendens, vilket spelat en stor roll i modernismforskningen, framstår därmed även det som alltför starkt knutet till det mänskliga. Det marxistiska begreppet varufetischism, liksom läsningar av tingens kulturella konnotationer, likaså. Enligt Frödin lyckas ingen av dessa ingångar nå bortom det mänskliga och fånga hur tingen framträder i texterna av Parland, Joyce och Woolf.

Inledningen avslutas så med en viktig positionering gällande hur litterära tekniker kan förstås i sammanhanget. Grepp som att tillföra röst, rörelse, relationalitet och historicitet till tingen – som återfinns i texterna hon undersöker – är inte nya. Men,

menar Frödin, sin vana trogen, det handlar inte om det ena eller det andra. Att antropomorfismer har fungerat antropocentrerade hindrar inte att de också kan fungera annorlunda: "Att litteraturen oundvikligen bär spår av mänskliga föreställningar betyder dock inte att den inte kan förmedla något om tingen." (66)

Kapitlet om Henry Parlands diktsamling *Idealrealisation* börjar i hans kritik av Edith Södergrans självtillräckliga jag, formulerad i en tidig uppsats. Det jaget gör världen till en grushög, menar han. I *Idealrealisation* fullföljer han denna kritik av jaget som vilja och avsikt, och han gör det, enligt Frödin, genom att se grushögen annorlunda.

Istället för att författarpsykologi, estetik, diktjagets känslor eller varuformen får ge sammanhang åt diktsamlingen – något som enligt Frödin kännetecknat tidigare forskning – menar hon att samlingen präglas av en metareflexion rörande poesins relationer till tingen. Parland använder poesins traditionella verktyg men förvandlar deras effekter. Inte minst den frekventa animeringen av tingen fungerar på detta sätt. När tågets sång sägs vara om järn framhävs *materialiteten*, och när havet paradoxalt *talat om* att det inte vill förmänskligas sker något liknande. Visserligen ställs bensinen fram som en vara, men den ges samtidigt historia, självständighet och relationalitet, menar Frödin, framträder som heterogen och materiell, ingående i sammanhang som överskrider mänsklig kontroll.

Visserligen förekommer ordet *jag* flitigt i dikterna, liksom en särskild *röst*, men de åsidosätts samtidigt. Vi-formen, ett anonymt observerande, inträngandet av andra röster, ett jag som framträder som konstruerat i och av dikten, sönderdelningar och ords materialitet, bryter upp poesins vanliga anknytning till ett mänskligt subjekt. Dessa tekniker är visserligen typiska för modernismen, konstaterar Frödin, men menar trots allt att något annorlunda händer när Parland samtidigt lyfter fram tingen. Läsningar av dikten som röst undergrävs, men även tolkningar av den som skildrande ytliga varor i en av människan reifierad värld.

Saklig expressionism, så motsägelsefullt beskrivs Parlands position. Likheter finns med Diktonius expressionism, men sakerna speglar i Parlands dikter inte människans känslor och belägenhet, snarare bejakas människans litenhet. Och likheterna i förhållande till den tyska nya saktigheten saknar den senares rationella likgiltighet. Parland sägs legera motsatserna. Skalan av animeringar i diktsam-

lingen *för samman* sak och uttryck, ställer fram en *materiell* uttrycksfullhet, visar hur även ting hela tiden läcker i förhållande till sin miljö, menar Frödin, med antropologen Tim Ingolds formulering i Simondons efterföljd. När världen avkläs sin antropocentriska meningsfullhet framträder en människa som ”redan är inbäddad ibland ting och inbegripen i kommunikation med dem” (121). Sin vana trogen avslutar hon dock med att understryka att detta inte innebär någon tro på att vi kan kliva ur det mänskliga, bara att vi kan ana sakernas sammanhang i ”glappet mellan dikternas olika perspektiv” (124).

I det tidiga romanutkastet *Stephen Hero* har Joyce beskrivit den för modernismen så viktiga estetiska epifanin som att ett vardagligt ting öppnar det mänskliga subjektet mot en intensiv upplevelse. Tidigare Joyce-forskning har pekat på att några sådana epifaniska ögonblick knappast finns i *Ulysses*. Tingen fungerar där på en mångfald andra sätt, som genomströmmande jaget, som materiellt vardagliga, som symboler eller varor, men också undanglidande, motstående mening. Frödin menar dock att Ithaca-kapitlet går längre än så genom att gestalta tingen ”bortom både funktionalitet och vardaglig, mänsklig upplevelse” (131). Partikulära ting synliggörs genom uppräknningar och listor, omständlig vetenskaplig eller pseudovetenskaplig jargong, överflöd av detaljer, adderingar med mera. Det som framträder är, menar hon, en oändlig materiell verklighet med en historicitet som inte är knuten till enbart det mänskliga.

I motsats till epifaniska eller symboliska läsningar – eller, för den delen, Fredric Jamesons symptomatiska – står det katalogartade emot meningsgörandet. Joyces listor ställer fram tingen som partikulära, kontingenta och historiska, i enlighet med skolastikens dethet, *haecceitas*, menar Frödin, och knyter därmed an till Simondons explicita kritik av hylomorfismen. Det partikulära tinget framträder som ingående i en relationell och oavslutbar individuationsprocess, inte som substans.

Men listan är inte den enda form Joyce använder sig av. Han förändrar även relationen mellan narrativ och beskrivning, handling och miljö, enligt Frödin. Tingen förs in i händelseförloppet genom detaljer och utvecklingar, exempelvis gällande kranvattnets alla egenskaper och förutsättningar, vetenskapligt, socialt, kulturellt, vilka går långt utöver vad som brukar anses berättigat i ett narrativ med mänsklig förankring. Och därmed hör detta

samman med hur listan, enligt Umberto Eco, Robert E. Bellman och Ulf Olsson, visserligen samlar, men även håller isär och i princip är oavslutbar. Hierarkier och ordningar undergrävs av listans ”och”, dess överflödande icke-systematik och, hos Joyce, dess åsidosättande av uppdelningen i essentiellt och tillfälligt. Ithaca-kapitlet ställer fram tingen som sidoordnade och därmed som undandragande sig mänsklig kontroll, objektivisering och dominans. Mänskligt meningsfulla mönster omöjliggörs och oväntade relationer framträder.

Men, understryks det, den hotfulla möjligheten att ge listor mening finns alltid där. Det kan till och med vara ett problem att listan trots allt är statisk, att det processuella i individuationerna döljs. Listan kan både skapa ordning och oordning. Joyce text står dock, trots allt, emot denna totaliserande frestelse. I den framträder Leopold Bloom som intet mer än ”en uppsättning yttre relationer” (190).

Kapitlet om Woolf börjar i hur Woolf själv beskrivit Defoes teknik i *Robinson Crusoe* som att förskjuta proportioner, låta ting komma i förgrunden, något som Frödin menar kännetecknar även *Jacob's Room*. Tidigare forskning har mestadels intresserat sig för Woolfs gestaltning av människans inre liv och varseblivning. Senare forskare, som Douglas Mao och Bill Brown, har dock läst Woolf mer i enlighet med Frödins egen inriktning, har betonat materialismen, decentraliseringen av människan och uppmärksamheten på tingens sammanhang och historia bortom människan.

Läsaren av romanen får knappt veta någonting om Jacob, men desto mer om hans omgivning. Jacob är ett tomrum, och enligt Frödin har det i huvudsak funnits tre sätt att göra detta tomrum meningsfullt, antingen har det tänkts stå för Jacob, för förlusten av Jacob, eller för det brittiska samhället. *Men* – ett viktigt och frekvent ord i avhandlingen – alla dessa läsningar missar något väsentligt, menar hon, nämligen vad texten ställer fram *istället för* Jacob.

Visst finns möjligheten att läsa romanen metonymiskt, och därigenom föra in tingen i mänskliga sammanhang, men metonymier är alltid opålitliga, påpekar Frödin, de kan läsas olika. Och, hävdar hon, det finns skäl att istället läsa romanen som en ”det lillas politik” (206), en politik för det materiella, lokala och partikulära. Texten saknar en centerad mänsklig blick och berättarröst. Den skiftar mellan opersonligt, distraherat berättande och utfall av åsikter som bara kan tillskrivas en osamman-

hängande berättare. Uppmärksamheten är ständigt i rörelse, ägnas spridda föremål som sätts in i omänskligt långa tidsskalor, samtidigt som det lyssnas och ses utan att det knyts till ett subjekt. Texten avslöjar dessutom sig själv som språklig konstruktion, menar Frödin. Den avslöjar att den inte alls behöver förstås som mänsklig.

I tidigare forskning har framförallt novellerna "Solid Objects" och "Kew Gardens" lyfts fram som texter i vilka Woolf ägnar sig åt oformliga och värdelösa föremål, rester, försakade ting, och icke-mänskliga tidssammanhang. I dem vänds perspektiven, görs tingen aktiva, transformeras, inte enbart av den mänskliga blicken eller texten utan även av materiella processer. *Jacob's Room* har tidigare inte setts som lika radikal, men Frödin menar att den utvecklar novellernas sätt att skildra de relationella och formgivande processer som tingen och människorna är jämbördigt indragna i. Det handlar därmed mer om *materieström* än *medvetandeström* i dessa ansamlingar av likaledes avsiktslösa ting och människor, konstaterar hon. Maktens människor framstår som monstruösa i sin tro på kontrollen av ting och mening, och romanens kritiska hållning till dem, som många tidigare forskare framhållit, vidgas därmed till ett värnande av det lilla och bräckliga hos både människor och ting. Skriften och papperet blir delar i cirkulerandet, blir partikulära föremål som likt andra ting beror av särskilda materiella relationer. Detta lägger ytterligare ett element till maktkritiken, enligt Frödin. Det framhäver "att skrift inte är ett fullt kontrollerbart verktyg för kommunikation utan är ett materiellt ting bland andra som cirkulerar i världen" (242). Även den litterära textens papper framträder i sin skörhet. Det blir till "en elegi över alla materiella kroppars skörhet" (246). Mot bakgrund av denna insikt vänder Frödin, på avhandlingens sista sida, åter till syftets fråga om vad de tre texternas litterära tekniker kan ha för betydelse för relationen mellan människor och ting. De ger inte svar, menar hon, men de påminner om det partikulära betydelse, om beroendet och historiens spretighet gällande alla ting, även människan.

Som framgår av min presentation av avhandlingen utgör den en gedigen forskningsansats, som inte saknar originalitet. Frödens ingång till modernismen är givande. Den frilägger aspekter av modernismen som dolts av tidigare litteraturhistorieskrivning, och ingår därmed i den omläsning av den moderna estetikens historia som idag pågår, inte bara

inom litteraturvetenskapen, utan även inom området som vetenskapsteori och medicarkeologi, och som kanske kan sammanfattas i Bruno Latours insikt om att vi aldrig varit moderna.

Något som blivit allt tydligare genom dessa om-läsningar är hur viktiga konsterna varit för de decenterande tankeströmningar som Frödin lutar sig mot i sin avhandling. Och här missar hon, trots allt, en del möjligheter. Inte minst Simondon kunde ha använts mer för att fördjupa och begreppsliggöra analyserna. Nu finns han knappast med i själva läsningarna, vilket medför att glappet mellan teori och litteratur vidmakthålls. Skulle inte hans tänkande i termer av skalor, kopplingar, läckage och översättningar mellan olika nivåer kunna ha större betydelse för det litteraturvetenskapliga tänkandet om hur litteratur fungerar? Varför så lite Simondon i läsningarna? Kunde inte samtalet över gränserna vara radikalare?

Och det är inte bara i relation till Simondon som jag menar att avhandlingsförfattaren missar en del möjligheter att utförligare diskutera med tidigare forskning och teori. Det är ju så att andras läsningar sällan står i vägen för de egna, utan oftast får dem att framträda tydligare, fördjupar dem och nyanserar dem – gör dem mer övertygande. Därför undrar jag om det inte varit bra om tidigare forskares läsningar av de litterära texterna hade ägnats en mer grundlig uppmärksamhet.

Jenny Jarlsdotter Wikströms avhandling *Materiella vändningar*, som behandlar Parland ur ett näraliggande teoretiskt perspektiv, ges exempelvis inte särskild stor plats i avhandlingen, vilket är synd, särskilt när det är samma dikter som läses. Dikten XVI i *Idealrealisation* ägnar Frödin en längre läsning, men det gör även Jarlsdotter Vikström, och en utförligare diskussion med den senare hade kunnat både vässa och öppna den egna analysen.

När det gäller den idéhistoriska bakgrunden, beskrivningen av modernismen och forskningen om modernismen finns också en tendens att kategorisera och avgränsa som förminskar komplexiteten hos dessa sammanhang, på ett sätt som inte riktigt passar med Simondons ovilja mot hur dualismer bara uppmärksammar extremer och missar skalan mellan dem, överföringarna och översättningarna.

Jag har redan varit inne på det som jag ser som ett problem vad gäller bruket av historiskt kategoriserande begrepp som "den materiella vändningen" och "poststrukturalistisk lingvisticism", nämligen att de ordnar i enlighet med en utvecklingstanke. Frödin värjer sig också mot detta: "Det handlar

inte om att vända sig till det materiella istället för det språkliga, utan om att inskräpa att mening och materia alltid uppträder tillsammans och inte kan skiljas ut från varandra.” (36) Hennes motstånd mot avgränsningar, substanser och dualismer är explicit, ändå undgår hon inte ett beroende av dem, när hon använder nämnda begrepp. Det är naturligtvis ofrånkomligt. Vi har de begrepp och den historia som formats, och måste förhålla oss till dem. *Men* vi kan förhålla oss till dem på ett uppmärksam, detaljerat och kritiskt sätt. Vilka är skillnaderna och likheterna, och vilka betydelser får de? Här kunde Frödin utförligare formulera sin egen position.

Även när det gäller Woolf-forskningen finns en tendens att göra avgränsningar tydligare än vad de är. Analysen av hur rösten fungerar hos Woolf – utspriidd, decentrerad – är intressant, men det finns avsnitt i romanen där rösten knappast kan sägas fungera så – ibland närmar den sig till och med den konverserande berättaren i 1700-tals romaner – som inte tas upp. En mer fördjupande diskussion med tidigare forskning om rösterna hos Woolf hade kunnat ge mer rättvisa åt den typen av komplexitet.

Lite mer utförligt vill jag ta upp ytterligare ett exempel på behovet av än mer filosofisk utförlighet, och det gäller definitionen av *det symboliska*, detta som i inledningen sägs utgöra ett av modernitetens sätt att inordna tingen i en meningsfull ordning. Det är helt enkelt lite oklart vad som menas: ”Enligt det symboliska sammanhanget kan ett enskilt ting, exempelvis en klocka, spegla världen som helhet, och spegla det som balanserat och avrundat”. (41) Det blir tydligare efter ett tag, i och med hänvisningar till Foucault, Benjamin, signaturläran med mera, men att andra vanliga användningar av begreppet *det symboliska*, exempelvis Lacans, fortsätter att spöka för åtminstone den här läsaren, är nog ett tecken på att precision saknas i bestämningen. Jag famlar.

Foucaults *Les mots et les choses* (1966) bildar utgångspunkt för beskrivningen av hur det symboliska som en given självständig ordning tappat mark under moderniteten, och tingen istället reducerats till en ordning skapad av det mänskliga förnuftet: ”I moderniteten får saker sin betydelse genom att människor ger dem betydelse, och inte genom att vara del av en förutbestämd harmonisk ordning.” (41) Men, återigen, det uppstår frågor. Hur förhåller sig exempelvis romantikernas eller Goethes bruk av symbolbegreppet till detta? Att den ty-

pen av frågor dyker upp pekar inte mot att avhandlingen skulle behöva en lång idéhistorisk utredning av symbolbegreppet, bara mot att det inte är tillräckligt klart hur Frödin använder det.

En annan oklarhet gäller urvalet. Frödin har valt bort texter av Ponge, Stein, Rilke och Marinetti av följande skäl: ”Denna sorts texter skulle kunna läsas mer konventionellt som en diktares upplevelse eller vision, och undergräver inte aktivt människan så som de texter jag valt...” (25) Frågan inställer sig gällande vad som avgör om en modernistisk författare hör till de mänskligt subjektiva eller till de materialistiskt öppna? Om det, som Frödin menar angående listorna hos Joyce, att det alltid går att läsa tingen i mänskligt meningsfulla sammanhang, vad är det som talar för den icke-antropocentriska läsningen? När är en metafor antropocentrisk och när är den inte det? Det *tycks* svårt att avgöra: ”Det sista föremålet i citatet sticker ut eftersom det till skillnad från de andra tycks ha en metaforisk betydelse.” (49)

Med dessa kritiska invändningar framförda, måste jag också vända på det hela. Det jag kritiserar hänger också ihop med det som är bra med avhandlingen: dess tesdrivna konsekvens, som på ett mycket givande och tydligt sätt lyfter fram aspekter av modernismen som sträcker sig bortom den totaliserande viljan till mänsklig kontroll och därmed också vetter mot dagens filosofiska problematiseringar av relationerna mellan ting och mänskliga. Jag tror i själva verket att Frödin, utan att riktigt formulera det explicit, visar på den mycket intima förbindelsen mellan en modernistisk poet som Parland och en tänkare som Simondon. Och hon gör det genom att läsa litteratur med en skarpögd uppmärksamhet på det vi vanligen inte lägger märke till.

Anders E. Johansson

Lisa Grahns, *Jernbanans mödrar. Moderskap och berättande i Sara Lidmans Jernbaneepos*. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 51, Uppsala universitet. Uppsala 2022.

Det tillhör kanske inte vanligheterna att börja en recension med en avhandlings paratexter, men i Lisa Grahns avhandling är de svåra att förbigå. Omslagets återger ett fotografi av ett unikt broderi, där lentygets struktur och stygnens upphöjningar blir